
УДК 049.32 + 811.161.2(477.83):(038)282.2

ІЗ ЖИВОМОВНОЇ КРИНИЦІ СТАРОЖИТНІХ ГОВІРОК БОЙКІВ

Микола Матіїв. Словник говірок центральної Бойківщини / Відп. ред. В.В. Німчук. — К.; Сімферополь : Ната, 2013. — 602 с.

Прикметною ознакою української лінгвістики останнього часу є інтенсифікація діалектологічних досліджень. Мовознавці активно вивчають як старожитні, так і новожитні говори української мови, порівняно недавно з'явилися й праці, присвячені говіркам Криму. Зазвичай діалектологічні дослідження українського мовного простору сприяють появі творів із діалектної лексикографії. Серія таких словників у 2013 р. поповнилася й працею М.Д. Матіїва «Словник говірок центральної Бойківщини». Ця словозбірка побудована в традиційному ключі, тобто належить до кола діалектних словників диференційного типу, у якому охоплена лексика, яка відсутня в словниках літературної мови або в живій народній мові досліджуваного регіону, має відмінності в морфемній структурі, значенні, вимові.

До бази діалектних словників часом залучають лексику з опублікованих текстів. Автор же рецензованої праці заявив, що в його одноосібно укладене й лексикографічно опрацьоване видання не входять слова, дібрані іншими дослідниками говірок центральної Бойківщини. Він не використовував мовні факти зі словників попередників та інших, раніше оприлюднених праць (твори красного письменства, фольклорні записи), із матеріалів діалектологічних практик студентів чи дипломних робіт тощо. Автор дбав про те, щоб, по-перше, якомога повніше

© П.І. БІЛОУСЕНКО, 2015

зібрати лексику обраного об'єкта дослідження, по-друге, зафіксувати відомості, які не записані жодним збирачем, по-третє, довіряючи тільки собі, записати живу народну мову з усією точністю і нарешті, мабуть, основне — донести цю сукупність фактів до найширшого кола читачів. Тому й віддав перевагу найнадійнішому методу збору говіркових матеріалів — експедиційному.

Так уже повелося, що діалектні словники останнім часом мовознавці укладають на матеріалі говорів, у яких пройшли їхнє дитинство і юність. Микола Дмитрович упродовж останніх трьох десятиків літ мешкає в Криму, тож його відпустки ставали робочими днями там, де він народився і виріс — у рідній Бойківщині за 1200 км від постійного місця проживання. Отже, бачення мови попередників сучасних поколінь очима і духом батьківської землі дало змогу авторові відтворювати в словнику достовірну реальність. Добираючи діалектні матеріали (6450 слів та 1768 стійких одиниць і зразків усної народної творчості) у 32-х населених пунктах записувач зосереджував увагу «на спонтанному мовленні носіїв говірок», які постійно проживають у цій місцевості з діда-прадіда.

Микола Дмитрович добре обміркував теоретичні засади укладання словника, у передній частині він переконливо, грамотно й повно виклав загальну характеристику рецензованого твору, усі необхідні відомості, на чому ґрунтується ця праця. Цілком доречними є подані автором відомості про фонетичні та граматичні особливості говірок, про походження назви *бойки*.

Розробляючи структуру словника й словникової статті, автор урахував досягнення діалектної лексикографії, проте зорієнтувався переважно на принципах укладання 11-томного «Словника української мови». До кожного реєстрового слова подано його лексичну й граматичну характеристику. Семантику мовних одиниць супроводжують приклади в їхньому незмінному, невідредагованому вигляді. Ілюстрації ніби вводять читача в осередок говірки, знайомлять його з мовцями, із особливостями їхнього слововживання. Це дає змогу повністю зрозуміти значення слова, усі його семантичні відтінки.

Словник містить (у супроводі відповідних ремарок) лексику різноманітних ідеографічних сфер, що досить повно представляє різні види занять гірського населення, як-от: *бджіл.* — бджільництво, *бонд.* — бондарство, *бот.* — ботаніка, *буд.* — будівництво, *ент.* — ентомологія, *етн.* — етнографія, *крав.* — кравецтво, *ліс.* — лісозаготівельна справа, *лісівн.* — лісівництво, *мед.* — медицина, *мисл.* — мисливство, *муз.* — музика, *реліг.* — релігійне, *стол.* — столярство, *тк.* — ткацтво. Мовні одиниці ідентифікуються також з погляду емоційно-оцінної характеристики слова, а саме: *вulg.* — вульгарне слово (значення), *глузл.* — глузливе слово (значення), *жарт.* — жартівливе слово (значення), *збільш.* — збільшувальний, *зруб.* — зрубале слово (значення), *зменш.* — зменшувальний, *зменш.-пестл.* — зменшувально-пестливий, *зневажл.* — зневажливе слово (значення), *ірон.* — іронічне слово (значення), *лайл.* —

лайливе слово, вислів (значення), *перев. зневажл.* — переважно зневажливе слово (значення).

У словникових статтях семантику слова подано під номерами 1), 2), 3) передовсім ту, яка відома переважно мовцям двох поколінь, далі подано значення спеціальної та застарілої лексики, наприклад: «**ГОБЛАТИ** [гоблати], гоблає, *недок.* 1) Тертям об що-небудь пошкоджувати тіло (*перев.* ноги). *Малі якісь м'єшти, гоблают ня.* 2) Пасти мізерну пашу (про домашню худобу). *Корова ни нап'аслася, бо гоблала голобірю.* 3) -аю, -аєш, *недок.* Насилу косити недостатньо нагостреною косою. *Гоблає мині дїтвачище, бо нїма кому́ навіть ко́су поклепа́ти.* 4) -аю, -аєш, *недок., стол.* Стругати негострим рубанком. *Поточїв би ти жилїско, а ни гоблав.* // СБГ: *тїльки в 2-му знач.*». (Скорочення «СБГ» інформує читача про те, що таке значення слова є в «Словнику бойківських говірок» М. Онишкевича); «**КЛЮЧКА**[кл'учка], и, ж. 1) Петля на одязі для застібання гудзиків. *Ходит газдїня з обїрваними ключка́ми.* 2) Вузол з петлею, що швидко розв'язується. *Ни зав'язуй мїх на ключку, бо розсїплєся.* ***Шукати ключки** [шукати кл'учки], *зруб.* Те саме, що **шукати ланціня** (*див. ланціня*). 3) Дерев'яний гак, за допомогою якого притягують рубель до складеного сіна на возі чи санях. *Два рази обмотуєся мотузом ключка та павз, тогдї лєкше сіно прижимати.* 4) *тк., заст.* Пристрій у ткацькому верстаті, що затримує зворотний рух навою. *Ставала робота, коли ключка ся ламала.* 5) *ліс.* Те саме, що **ключ**²».

Лише в поодиноких випадках трапляються недогляди, пор., наприклад, наведену нижче скорочену словникову статтю, у якій значення спеціальної та застарілої лексики варто було подати в кінці семантичного ряду: «**КРУТИТИ**<...>. 1) Надавати чомусь обертового руху; обертати <...>. 2) *ліс., заст.* Перекручувати дерево для зручності обрубуння сучків. <...>. 3) *ліс., заст.* Перевертати дерево для висихання. <...>. 4) *крутит, недок., безос.* Вирувати (про воду, течію). <...>. 5) Сукати (мотузку, шнур і т. ін.). <...>. 6) *заст.* Робити китиці для вшивання стріхи. <...>. 7) Хитрощами ухилятися од відвертої відповіді, розмови. <...>. 8) Чинити щось на свій лад, часто для власної вигоди. <...>».

Значний паремійний матеріал та стійкі сполучення слів, що містять словникові статті, супроводжуються такими умовними знаками: (*) стійкі словосполучення фразеологічних одиниць, (**) термінологічні та інші лексикалізовані сполучення слів: «**БЛЮЗНУТИ**<...>. Сказати щось зайве; висловитися недоречно, невчасно. *Така́-мни стрїмана, бо́юся, абї́ дєсь ни блюзнути.* ***Блюзнути в очі** <...>. Сказати правду, спричинивши тим самим людині неприємність. *А блюзнула-м в очі кумї за її чоловіка, а типїрь маю клопїт*»; «**БАРАНИ**: ***де барани б'ють* <...>. Місце в річці, де бурлить вода; *закрут. Ідїт, дїти, купати́ся, лиш нилїсьте де барани б'ють*».

Справляє позитивне враження запровадження автором «смайликів», які вказують на іронічний чи жартівливий зміст стійких зворотів: «**НИХОТІ** <...>. Люди з певним гонором, які відмовляються від частування. ☉ *Нихотї з'їли би плоти́ (плоти́ю)*»; «**ПІТІ**: <...>. ☉ *Пїшло́ поле в*

ліс. Підкреслюється, що сила, завзяття, здоров'я не є такими, як у молоді роки <...>».

Розкриваючи семантику реєстрового слова автор, подає й зразки усної народної творчості (їх у словникові близько п'ятисот), що, безсумнівно, збагачує словникову статтю (крім деяких, можливо, сороміцьких коломишок): «**ПОТІК**<...>. 1) Водотік середньої плинності різної глибини (довжиною коротший, ніж річка). *Ой мій милий чорнобрівий за потоком косит, Вітер віє-повіває, йому їсти носить; Ой конику воронийкий, неси мене боком, Та до тої дівчиноньки, що там за потоком* (коломишки). 2) Струмок. *Ріка с потока начинатся. 29: тільки в 2-му знач.*».

Специфічною ознакою діалектних словників є співвіднесення з конкретною говіркою в мовному просторі, адже словникова стаття має вказувати на зону поширення лексеми чи її окремого значення. Микола Дмитрович подав обстежені села в «Списку населених пунктів» під окремими номерами, за якими легко визначити місце проживання інформантів. Наприклад, наведене вище реєстрове слово **ПОТІК** зі значенням «струмок» (в 2-му значенні) розуміють мешканці села Хітар Сколівського р-ну Львівської обл., на що вказує цифра 29.

У словнику вдало реалізовано встановлені чіткі правила його написання, зокрема, усі діалектні лексеми чи їхні значення, які подано в поясненнях до реєстрового слова, розміщено в алфавітному порядку словника: «**ЖЕРТИСЯ** <...>. Сваритися. ☉ *Жерутся ги звидинята*»; «**ЗВИДІНЯТА** <...>. Зведені діти, народжені від першого шлюбу чоловіка і жінки, у створеній новій сім'ї. *Гризутся час від часу звидінята*. ☉ *Твої діти і мої діти побили наші діти*»; тлумачення синонімічних лексем та інших варіантів не повторюються — про значення таких слів довідуємося в статті найбільш уживаного слова через відсилання «Те саме, що»: «**ЗІГРІЙ** <...>. Те саме, що **помійник**. 32». Семантика реєстрових одиниць ефектно сприймається ще й завдяки виокремленню напівжирним курсивним шрифтом слова в прикладах, які відтворюють реєстрові (ліві) частини словникових статей.

Наприкінці роботи автор умістив три довідкові переліки: «Показчик фразеологізмів, термінологічних та інших лексикалізованих сполучень слів», «Показчик паремійних та інших стійких зворотів», «Показчик слів, фразеологізмів, лексикалізованих словосполучень, що мають тотожні або майже тотожні значення, та фонетичних і морфологічних варіантів, до яких подано відповідні відсилання». Такі показчики в діалектній лексикографії бачимо вперше. На форзацах словника вміщено «Карту говорів української мови» та «Схематичну карту Бойківщини», що добре орієнтують користувача про локалізацію різновидів загальнонародної мови в Україні та на суміжних територіях, а також про поселення Бойківщини. Є в словнику і «Список інформаторів, які уточнили значення застарілих слів». За поданим роком народження цих старожилів можна припустити, що деяких уже немає в живих. Разом з ними могла зникнути й архаїчна лексика.

Отже, словник містить солідний і надійний говірковий багаж, інтерпретація якого відзначається лаконізмом, точним розкриттям семантики, уникненням двозначного розуміння слова, відтворенням функціональних ознак мовних одиниць та ін.

Користувачі праць такого штибу підкреслюють, що суттєвою вадою всього українського діалектно-лексикографічного обширу є його раритетність. Опубліковані праці часто не потрапляють до широкого кола зацікавлених осіб. Тому наукова громадськість чекає від автора появи його вагомій праці в інтернеті на українських файлообмінниках.

Випущений у світ «Словник говірок центральної Бойківщини» Миколи Матіїва — помітна подія в україністиці та славістиці. Це важливий та приємний факт і в житті автора.

Петро БІЛОУСЕНКО (м. Запоріжжя)

Статтю отримано 10.03.2015

Petro Bilousenko

Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhya

FROM THE LIVING LANGUAGE WELL OF THE BOYKIV'S ANCIENT DIALECTS
(*Mykola Matiiv Slovnyk hovirok tsentralnoi Bojkivshchyny / Vidp. Red. V.V. Nimchuk. — K.; Simferopol : Nata, 2013. — 602 s. In Ukraine.*)

**Триває передплата журналу
«УКРАЇНСЬКА МОВА»
на друге півріччя 2015 року.**

Її можна оформити в поштових відділеннях або на сайті www.presa.ua.

Передплатний індекс у «Каталозі періодичних видань України
на 2015 рік» — **23920**.

Вартість видання становить:
на 6 міс. — **54.20** грн.,
на 3 міс. — **27.10** грн.
